

Eerik Lagerspetz, Heikki Patomäki ja Juha Räikkä (1996): *Maailmanpolitiikan moraalit*. Edita, Helsinki. 116 s.

Oletko joskus väitellyt itseään realistiksi kutsuvan henkilön kanssa siitä, sopiiko moraalit ulkopolitiikkaan? Vai oletko ollut itse se, joka väittää, ettei kansainvälisten toimijoiden toimilla ja moraalilla ole mitään tekemistä keskenään, ja haukkuu toista mieltä olevia hölmöiksi idealisteiksi? Kirja *Maailmanpolitiikan* – ei siis kansainvälisen politiikan – moraalit käsittelee idealismia, realismia ja moraalit ja ottaa kantaa ajankohtaisiin kysymyksiin: köyhyyteen, sotaan, ympäristöongelmiin, ihmisoikeuksiin, kollektiiviseen vastuuseen ja mahdollisuuteen saavuttaa parempi maailma. Jos haluat voittaa seuraavan erän, kannattaa vilkaista.

Kirjan ensimmäisessä luvussa Eerik Lagerspetz käsittelee niitä näkemyksiä, joita filosofian klassikot ovat esittäneet maailmanpolitiikan moraalista. Kirjoittaja ei varsinaisesti tuo esiin mitään uutta, ja ainakin filosofiaan ja valtiooppiin tutustuneelle lukijalle tämä luku onkin lähinnä vanhan kertausta. Kuitenkin Lagerspetzin esitys on varsin onnistunut, sillä hän on saanut niidotuksi lukuisat eri näkemykset yhdeksi yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Tämä mahdollistaa näkemysten ymmärtämisen toisiaan vasten ja luo kokonaiskuvan siitä, miten nykyiset ajattelutavat ovat muotoutuneet.

Lagerspetz lähtee liikkeelle eurooppalaisesta keskiajasta, jolloin kansainvälinen järjestelmä ei ollut vielä muotoutunut valtioiden järjestelmäksi. Olosuhteissa, jossa väkivallan käyttö ei ollut ensisijaisesti valtioiden oikeus, sodan oikeuttaminen oli keskeinen eettinen kysymys, jota ratkomaan ryhtyivät kirkon edustajat Pyhän Augustinuksen johdolla. Kirkonmiesten löytämät sodan oikeutukset – rankaiseminen ja uskonto – väistyivät siirryttäessä uuden ajan valtiokeskeiseen maailmaan, jolloin tärkeimmäksi oikeutukseksi nousi itsepuolustus.

Uudessa ajattelussa valtio alettiin nähdä ylimpänä moraalisenä hyvänä. Radikaaleimmin tätä ajattelutapaa ilmentää Machiavelli, jonka näkemyksen perusajatus oli, että teot, jotka eivät ole sallittuja yksityiselle ihmiselle, ovat sallittuja poliittiselle johtajalle, joka pyrkii ajamaan koko valtion etua. Tekoja arvioitaessa niiden hyödyllisyys valtion säilymisen kannalta oli ainoa mittapuut. 1500-luvulla poliittiseen ja oikeudelliseen ajatteluun ilmestyi myös idea sopimusteoriasta, joka syntyi vastaamaan muun muassa seuraavanlaisiin kysymyksiin: Miksi tietyn valtion kansalaisilla oli velvollisuuksia juuri tätä valtiota ja sen kansalaisia kohtaan?

Mikä oikeus hallituksella oli käyttää valtaa kansalaisten yli?

Thomas Hobbesin ajatus, jonka mukaan suvereenien valtioiden toiminta ei ollut rajoitettavissa millään säännöllä, asettuu Hugo Grotiuksen lakia korostavaa näkemystä vastaan. Hobbesista sai vaikutteita muun muassa Emeric de Vattel, joka korosti valtioiden itsemääräämisoikeuden merkitystä ja vallan tasapainoa. Järjestelmän kriitikot, kuten Immanuel Kant ja Jean-Jacques Rousseau, oivalsivat tasapainojärjestelmän ongelmat: kuten kylmän sodan kauhun tasapaino ydinasevaltojen välillä, 1700-luvun tasapainokin edellytti, että valtiot olivat valmiit sotaan.

Suuren runoilijan Danten pamfletti *De monarchia* on ensimmäinen siinä pitkässä sarjassa rauhansuunnitelmia, joita julkaistiin erityisesti 1600- ja 1700-luvuilla ja joista tunnetuin ja tänäkin päivänä siteeratuin on ehdottomasti Immanuel Kantin teos *Ikuiseen rauhaan*. Kantin rationalismi lähti ajattelusta, jonka mukaan ihminen moraalisenä olentona on olennaisesti samanlainen kaikkialla ja kaikkina aikoina. Vielä Kantin elinaikana rationalistisen ja staattisen maailmankuvan tilalle tuli kuitenkin näkemys historiallisesta, kehittyvästä ja muuttuvasta maailmasta. Syntyi myös kansallisuusaate, joka niin voimakkaasti hallitsee nykyistä maailmankuvaamme ja käsitystämme kansainvälisestä järjestelmästä.

Kirjan toisessa luvussa Juha Räikkä pohtii sitä, mikälainen kansainvälinen toiminta on moraalisesti hyväksyttävää. Hän korostaa, että käsitystä, jonka mukaan kansainvälisessä järjestelmässä kaikki on sallittua, on hyvin vaikea perustella: kansalliset yhteiskunnat ja kansainvälinen järjestelmä eivät näytä eroavan minäkään sellaisen ominaisuuden suhteen, että olisi järkevää väittää moraalit sopivan kansallisiin yhteiskuntiin muttei kansainväliseen järjestelmään.

Vaikka Räikän mielestä valtioilla ei ole lupa toimia piittaamatta muista toimijoista, hän myöntää, että niillä saattaa olla tietyissä rajoissa oikeus tai jopa velvollisuus ajaa nimenomaan oman kansakunnan etuja. Se, kuinka laaja tämä oikeus on ja missä määrin kansainvälinen oikeudenmukaisuus sitä rajoittaa, on kuitenkin kiistanalaista.

Keskusteltaessa kansainvälisestä oikeudenmukaisuudesta ja oikeudenmukaisesta tulonjaosta törmätään väistämättä kansallisen itsemääräämisoikeuden käsitteeseen, jota Räikkä analysoi seuraavanlaisten kysymysten kautta: Kuuluuko oikeus suvereenisuuteen kansoille vai kansallisvaltioille? Entä kuuluuko se kaikille kansoille tai kansallisvaltioille? Mihin kansallinen itsemääräämisoikeus oikeuttaa? Onko itsemääräämisoikeus ylittämätön oikeus?

Kansainvälisen oikeudenmukaisuuden keskeinen kysymys on se, onko kansallisvaltioilla moraalinen oikeus olla jakamatta hyödykkeitä kansainvälisesti. Räikkä pohtii tätä kysymystä käyttäen hyväksi John Rawlsin teoriaa oikeudenmukaisuudesta. Rawlsin mukaan kansainvälinen oikeudenmukaisuus eroaa merkittävästi

yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta: kansainväliseen järjestelmään ei kuulu yksilöiden poliittisten vapauksien turvaaminen, ei mahdollisuuksien tasa-arvo eikä huono-osaisista huolehtiminen. Rawlsin näkemys on nostattanut voimakkaita vastalauseita etenkin kosmopolitismia edustavien ajattelijoiden joukossa. Mutta vaikka kosmopoliittinen ajattelu saattaakin tarjota parempia ratkaisuja kansainvälisen oikeudenmukaisuuden ongelmiin, on siltäkin omat vaikeutensa, osoittaa Rääkkä.

Tyylilleen uskollisena Rääkkä analysoi asiaansa helpotajuisesti ja monipuolisesti sekä esittää kysymyksiä, joihin ei edes pyri vastaamaan. Vaikka Rääkän analyysi poikkeaa otteeltaan Lagerspetzin kirjoittamasta luvusta, voidaan se nähdä jatkona edelliselle: kun Lagerspetz tutkii, miten nykyiset näkemykset ovat syntyneet, Rääkkä puolestaan tarkastelee näihin näkemyksiin liittyviä ongelmia. Kolmas luku, joka on Heikki Patomäen kirjoittama, eroaa taas kahdesta edellisestä, mutta sekään ei häiritse kokonaisuutta: vaikuttaa siltä, että kirjoittajat jatkavat siitä, mihin edellinen on jäänyt. Tavoitteena lienee ollut tunkeutuminen yhä syvemmälle valittuihin käsitteisiin maailmanpolitiikan moraalista.

Ehkäpä juuri edellä mainituista syistä kirjan mielenkiintoisimmaksi anniksi nousee *Heikki Patomäen* kirjoitus. Patomäen tekstejä ennenkin lukeneille sanottakoon, että kirjoittaja on luopunut tyylistään yrittää ilmaista kaikki mahdollisimman tiiviisti ja vaikeaselkoisesti ja että tällä kertaa hän kirjoittaa hyvin selkeää ja helposti ymmärrettävää tekstiä.

Patomäki kysyy, miten erilaisia moraalisia tavoitteita voidaan toteuttaa järkevästi ja rauhanomaisesti. Löytäkseen vastauksen hän sivuuttaa nopeasti poliittisen realismin ja marxilaisen teorian ja keskittyy reformistisiin kansainvälisiin teorioihin. Reformistinen tutkimus ottaa tavoitteet – rauhan, oikeudenmukaisuuden, ympäristönsuojelun jne. – annettuina ja keskittyy etsimään parhaita keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi. Taustalla on siis uskomus siitä, että tutkimalla kansainvälisiä suhteita saadaan tietoa, jonka avulla perustavia arvoja voidaan toteuttaa: politiikan tutkimuksesta tulee alisteista välineelliselle järjelle. Mutta voiko tällaisen tiedon kasaaminen ratkaista maailman ongelmat? Patomäki huomauttaa, että ainakaan tähän mennessä niin ei ole käynyt: päinvastoin välineellinen tieteellinen tieto on ollut mukana tuottamassa esimerkiksi sellaisia ongelmia kuin joukkotuhoaseet, keskitysleirit ja ekologiset ongelmat.

Patomäki itse määrittelee kirjoituksensa tavoitteeksi kahden tyypillisen rationalistisen oletuksen – järjen ja suvereenisuuden – kyseenalaistamisen. Hän aloittaa järjestä ja pilkkoo erityisesti Keohanen näkemyksen rationaalisuudesta tarkastelemalla siihen sisältyviä ennako-oletuksia. Loppupäätelmäksi jää se, että rationalismin ihanteena on systemaattinen, laskelmoiva tilinpito: kaikesta tehdään keinoja, tavoitteina hyöty ja pääoman kasaaminen. Patomäki epäileekin, että välineellinen rationaalisuus ja siihen nojaavat rationaali-

set teoriat ovat itse osa maailman ongelmia, ja etsii vastauksia siihen, miksi moderni rationaalisuus yhä useammin kytkeytyy herruuteen, väkivaltaan ja totalitarismiin.

Miksi kansainvälisten suhteiden teoriat eivät ole pystyneet selittämään ja ennakoimaan viime vuosien maailmanpolitiikan tapahtumia? Patomäen mukaan selitys liittyy valtiosuvereniteettiin, joka monissa teorioissa mahdollistaa maailman esittämisen selkeiden luokittelujen kautta. Kirjoittaja tarkastelee valtiosuvereniteetin käsitettä ja sen erilaisia käyttötapoja ja toteaa sen jälkeen, että teoria suvereenisuudesta on kyseenalainen ja että se pikemminkin estää näkemästä todellisuutta kuin kuvaa sitä tarkasti.

Jos välineelliseen järkeen ja suvereenisuuteen pohjautuvat reformismin muodot ovat epäonnistuneet, niin mitkä ovat mahdolliset vaihtoehdot? Patomäki esittelee lyhyesti kolme projektia, jotka saattavat olla vastauksia myöhäismodernin poliittisen ajattelun ja toiminnan kriisiin: kosmopoliittisen demokratian, postmodernismin ja dialektisen kriittisen realismin. Kirjoittaja kuitenkin huomauttaa, että täydellistä teoriaa elämän ja vapautumisen politiikasta ei ole olemassa eikä voikaan olla, sillä kaikki teoriat ovat ajallisia, paikallisia ja puutteellisia.

KATJA KEISALA